

GAR Blog: Sınır Kentinde Göçmen Olmak*

Semih Nargül**

13 Kasım 2023

“Bizim oralarda insanlık öldü. Yaşayan tek şey kaldı, o da göç...”

Bir yandan belirsiz bir yolculuk içinde kaybolan, öte yandan; insanca bir yaşam sürmenin peşinden umutla gitmeye çalışan genç göçmenin dilinden dökülen bu ifade, ötekileştirilen coğrafya Afganistan’a dair çarpıcı gerçekliği yüzümüze vurmaktadır. Dünya mülteci ve sığınmacı nüfusunun çok büyük kısmının hareket noktası olan fakat; vardıkları yerlerde kendilerini kabul ettirebilenlerin ise onların tabiriyle “hayli” düşük olduğu bir ülkenin insanlarından bahsediyorum. Bu gerçeklik bağlamında, içinde yaşadığım Van kentine 3 bin kilometreyi aşan uzaklıktan, kimi zaman günlerce yürüyerek kimi zaman ise insan olduklarını adeta unutturan taşıtlarda ve mekanlarda tecrübe edinerek hareketliliğini devam ettirmeye çalışanların kentteki gündelik yaşamlarına ayna tutmaya çalışıyorum.

Kent, Afganistan başta olmak üzere İran, Pakistan, Bangladeş gibi çeşitli ülkelerden gelen göçmenlerin düzensiz yolculuklarında geçiş güzergahı olarak bilinmesine rağmen, son yıllarda uygulanan katı politikalar sebebiyle göçmenler için bir sıkışma alanına dönmüş durumdadır. Dolayısıyla sınır hattı kadar, kent içi güvenlik önlemlerinin de yoğun olduğu bir alan haline gelmektedir. Bu bağlamda, göçmen kaçakçıları aracılığıyla güvenlik ve kontrol mekanizmalarına takılmadan sınırı geçmeyi başaranlar kent içinde veya ülke içinde bir başka kente ilerlemeye çalışırken kolluk kuvvetlerine yakalanabilmektedir. Özellikle son zamanlarda düzensiz geçişlere yönelik görsellerin çeşitli sosyal medya platformlarında yoğun bir şekilde paylaşılması, konunun siyasetçilerin söylemleri başta olmak üzere kamuoyunun farklı kesimleri tarafından gündeme taşınması, hem göçmenleri hem de politika yapıcıları ciddi düzeyde etkilemiş, siyasete yön vermiştir.

Düzensiz göç kapsamında düşünüldüğünde, Suriye krizinin ardından 2015 yılında “mülteci krizi” olarak adlandırılan ve göçmen ağırları aracılığıyla Avrupa ülkelerinin kapılarını açtığına dair yaygınlaşan söylemler, Balkan rotası üzerinden kıta Avrupa’sına ulaşmaya çalışan göçmenlerin sayısında büyük bir artışa sebep olmuştur. Türkiye de kullanılan rotalar üzerinde yer alması sebebiyle hareketliliklerden etkilenmiş, 450 binin üzerinde yakalanan düzensiz göçmen ile 2019 yılında istatistiklerde daha önce görülmemiş bir noktaya ulaşılmıştır. Yakalananların büyük bölümünün Afgan olması Afganistan’da bu yıllarda meydana gelen iç çatışmalara bağlı olarak yaşamın gittikçe zorlaşması ve ülkeden ayrılanların

sayısının artmış olması ile ilgilidir. 2018'den sonra Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, düzensiz geçişlerin yoğunluk göstermesine bağlı olarak kentsel mekanların çeşitli alanlarında görünürlüğü belirgin hale gelen; buna karşın hukuki statüden yoksun olan güvencesiz göçmenler son derece kırılğan bir yapıda olduğu için siyasetin hedefi haline gelmiştir. Yaşanan gelişmeler birlikte ele alındığında, uygulanan politikalar çerçevesinde göçü sınırlandırıcı bir yön izlenmeye, kayıtsız göçmenler sınır dışı edilmeye başlanmıştır.

Sınır Geçenlerin Profilini Değiştiren Fenomen: Taliban

2021 Ağustos'unda Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesi muhtemel kitlesel bir göç hareketliliği karşısında Türkiye'nin sınır güvenliği konusunda tedbirlerini sıkılaştırmasına neden olmuştur. Doğubayazıt'tan başlayıp Çaldıran, Özalp ve Saray ilçesini de içine alacak şekilde duvar inşa edilmektedir. Planlanan 295 kilometrelik hattın 140 kilometresi tamamlanmış durumdadır. Duvarın hemen yanında 4 metre derinliğinde ve genişliğinde kazılan hendekler, jiletli ve dikenli tel örgüler, gözetleme ve haberleşme kuleleri gibi önlemler Van sınırını göçmenlere karşı korumak için hayata geçirilen tedbirler olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca, personel desteği olmaksızın geçişlerin engellenemeyeceğinin fark edilmesiyle civar şehirlerden Özel Harekât Timi ve komando taburu takviye birlik olarak getirilmiştir. Alınan önlemler düzensiz geçişleri bütünüyle durduramamış, fakat önemli ölçüde yavaşlatmış, kitlesel bir göç hareketiyle karşılaşılmasını engellemiştir.

Öte yandan, Taliban sebebiyle hazırlıksız bir şekilde ülkeyi terk etmek zorunda kalanlar İran'ın içlerinde ve Türkiye'ye yakın sınır kentlerinde takılıp kalmıştır. Afganistan'ı terk etmeleri ani ve yoğun bir şekilde gerçekleştiği için göçmen kaçakçılarının yolculuk için talep ettiği ücretler önemli oranda artmıştır. Öncesinde Afganistan'dan Van'a kadarki yolculuğun maliyeti 750-1500\$ arasında iken hem arz-talep ilişkisi hem de yukarıda bahsedilen sınır tedbirleri sebebiyle 1500-3000\$ seviyelerine ulaşmıştır. Hatta kimi durumlarda kaçakçı ile yapılan anlaşma doğrultusunda "VIP geçiş" olarak adlandırılan ve koşulları kolaylaştırmaya çalışan bir model kapsamında fiyatlar 15.000\$ seviyelerine kadar ulaşabilmektedir.

Uygulanan sınır güvenlik tedbirleri sonucunda geçişler azalmış olsa da tümüyle bitmemiştir; göçmen kaçakçılarının desteğiyle devam etmektedir. Taliban öncesinde sınırı geçenlerin çok büyük bölümü genç ve yalnız erkeklerden meydana gelirken; bu durum Taliban sonrasında değişime uğramış, ailece gelenlerin sayısında artış gözlenmiştir. Aynı zamanda gelenlerin profilinde de büyük farklılıklar tespit edilmiştir. Öncesinde Afganistan'dan çıkanlar, çatışma kaynaklı faktörler bir kenarda tutulursa, ağırlıklı ekonomik temelli sebeplerle gelirken, Taliban sonrası ülkeden ayrılanlar can güvenliği kaygısı taşıyan, kişisel özgürlük alanları kısıtlanan, daha seküler bir yaşam tarzını benimseyenler olmuştur.

"Ben Afganistan'da müzik icra ediyordum. Taliban'a mensup kişiler yaptığım işin dini olarak uygun olmadığını ve devam etmem halinde beni öldüreceklerini söyledi. Bulduğum yer tamamen onların egemenliğine geçince orayı hızlıca terk etmeye karar verdim." (Erkek, 36)

2021-2022 yılları arasında sahada karşılaşılan kişiler dikkate alındığında; Van'a ulaşmayı başarmış kişiler arasında yükseköğretim mezunu, Batılı ülkelerin kuruluşlarında çalışan veya önceki hükümette görev alan ve Taliban'a karşı orduda mücadele eden Özbek, Hazara ve Tacik kökenlilerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu kişiler Van'ı bir sıçrama tahtası olarak görmüşler, kentte uzun süre ikamet etmemişlerdir. İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin diğer büyükşehirlerine gitmiş ya da göçmen kaçakçıları aracılığıyla Avrupa ülkelerine ulaşmışlardır. Güncel durum ele alındığında ise, göçmen kaçakçılarına yapılan operasyonlara bağlı olarak Van'daki sınır geçişleri son derece azalmıştır. 2022 yılından itibaren seküler, kentli Afganların göçü büyük ölçüde azaldığı için gelenlerin profili 2021 öncesine dönmüş, orta-alt sınıfa mensup, yoğunlukla ekonomik temelli göç eden genç erkekler yeniden

görmeye başlanmıştır. Sınır geçişleri için kullanılan rotalarda değişim yaşanmış, geçişler duvarın inşa edilmekte olduğu Kuzey kısmındaki Çaldıran'dan Güneydeki Özalp, Saray ve Başkale ilçelerine doğru kaymıştır.

Gönülsüz Varış Yeri: Van

Göç yolculuğunu hem finansal imkanlarının yetersizliği hem de yasal yollarla hareketliliğin kendileri için büyük ölçüde kapalı olması sebebiyle istedikleri şekilde tamamlayamayan Afganlar, Van'ı bu anlamda gönülsüz varış yeri olarak kabul etmektedir. Kentte düzensiz statüde bulunanların karşılaştığı koşullar sınır kentinde yaşamının getirdiği tedirginliklerle doğrudan ilintilidir. Son dönemlerde iş yeri baskınları, park, cadde ve meydanlar gibi kamusal mekanlarda gerçekleştirilen kimlik kontrolleri sonucunda kayıtsız göçmenler yoğun bir biçimde sınır dışı edilmektedir. Zaten birçok yönüyle güvencesiz yaşamın eşliğinde bulunan Afganlar, Van'ın İran sınırına olan yakınlığının sınır dışı edilme riskini artırması sebebiyle kendilerini daha endişeli hissetmektedir.

Düzensiz göç yolculuğunun zorluklarını tecrübe edinen ve benzer süreci yaşamak istemeyenler, kentteki görünürlüklerini sınırlandırmaya çalışarak hayatlarını devam ettirmektedir. Öncesinde Van otogarı başta olmak üzere kent merkezindeki park ve meydanlarda rahatlıkla görünür olabilen Afganlar, bugünlerde görünmez olma çabası içindedirler. Merkezde ve ona yakın ara sokaklarda restoran, manav, fırın, marangoz gibi işletmelerin daha az görünür kısımlarında çalışmaktadırlar. Çok küçük lokal marketler dışında kendilerine ait bir işletmeleri bulunmamaktadır. Bu işletmeler aracılığıyla yeni gelenler ilk etapta yerel halk ile temas kurmaksızın önceden gelenlerin göçmen ağları sayesinde ya bir başka kente gitmenin yollarını aramakta ya da Van'da iş bulabilmek için bağlantı geliştirmektedir.

Afganların kentteki yaşamları belirsizlik ve sürekli bir geçicilik üzerine inşa edilmektedir. Bu durum gündelik yaşamlarını da doğrudan etkilemektedir. Sürekli bir iş ve barınma alanı değişikliği

halindedirler. Daha yüksek ücretli buldukları işe kolayca yönelebilmektedirler. Bunun en temel sebebi ise ileriye dönük planladıkları hareketlilikleri sağlamak için gerekli finansmanı daha hızlı temin etme çabasıdır. Barınma alanlarını değiştirmeleri ise ev sahipleri tarafından istenen miktarı karşılayamamalarından kaynaklanmaktadır. Evin durumu daha kötü olsa da daha düşük kirası olan yer bulduklarında hemen ev değişikliği yapabilmektedirler. Ev içi mekanları da bu geçicilik üzerine tesis edilmektedir. Eşyaların sayısı ve niteliği beklemeye karşı bir direnişin sembolü haline gelebilmektedir. Genellikle çok fazla eşya bulundurmamakta ve ikinci el ürünleri tercih etmektedirler. Asgari ihtiyaçların ötesine geçen her eşya aslında Afganların kendi kendisiyle bir pazarlığına dönüşmektedir. Öngörülemeyen bir zamanda muhtemel hareketlilik durumunda eşyaları hızlıca elden çıkarmayı planlamaktadırlar. Yer değiştirme zamanı geldiğinde çok eşya götürülemeyecekse fazla bir şey almaya gerek yoktur, ancak beklenen süre uzadıkça evdeki ihtiyaçlar artabilmekte ya da belki bir nebze rahatlık arzusu doğabilmektedir. Fakat bunun geçicilik dışında yoksulluk koşulları altında yaşamalarıyla da doğrudan bir ilgisi vardır. Afganlar artık kentin yeni yoksullarıdır ve ekmek derdi aslında dertlerin en büyüğüdür. Bu yüzden karın tokluğuna yaşama tutunmaya çalışmaktadırlar. Emeğinin ve alın terinin kıymetsizleştiği, zaten çok zor işlerde, 12 saati aşan sürelerde çalışan Afganlar, güvencesiz ve sigortasız olmaları sebebiyle maaşlarını alamamak gibi bir durumla sıklıkla karşılaşabilmektedir.

“Sabah 4-5 gibi kalkıyorum. Çalışmaya başlıyorum. Öğlene kadar çalışıyorum. Evde birkaç saat uyuduktan sonra tekrar çalışmaya başlıyorum 5-6 gibi çalışmayı bırakıyorum. Burada çok farklı işlerde çalıştım. Beni çok sömürdüler. Paramı vermediler, bazen de çok az verdiler. Ben de kendi işimi yapayım bari dedim. Ondan sonra bu hurda işine başladım işte.” (Erkek, 27)

Çalıştıkları ortamda fiziksel ve sözlü şiddete maruz kalmakta, dışlanmayı ciddi düzeyde hissetmektedirler. Önemli bedensel rahatsızlıklarına rağmen bazıları 2 haftada sadece 1 gün izin kullanarak yoksulluğa karşı mücadele verme gayretindedir.

İleriye dönük hareketliliğin kısıtlandığı, hukuki statü elde etmenin zorluğu ve buna bağlı olarak kentsel mekanlarda şekillenen gündelik hayatları Afganların geleceğe dair beklentilerinde umutsuzluk ve çaresizlik duyguları içerisinde sıkışmışlıklarını göstermektedir. Özellikle, sınırın İran tarafına geri gönderilme korkusu içerisinde yaşamak Van'daki Afganların yoğun olarak yaşadığı duygular arasındadır. Zira son zamanlarda sınır hattına yakın bölgelerde meydana gelen kaçırılma, işkence ve istismara maruz kalma hadiseleri sıklıkla karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Kaçakçılar ile koordineli çalıştığı düşünülen çeteler, kaçırdıkları Afganların yakınlarından fidye talep ederek maddi kazanç elde etmektedirler. Mülteciler arasında çıkartılan makbülük haritasında kendi ülkeleri dahil her coğrafyanın ötekisi haline gelen Afganlar, savunmasız bir şekilde kendi imkanları dahilinde, gönülsüz bir şekilde ikamet etmek zorunda kaldıkları Van'da yaşamlarına sürdürmeye çalışmaktadır.

* GAR Blog'ta yayınlanan yazılarda görüşler bütünüyle yazarlara aittir, Göç Araştırmaları Derneği'nin görüşlerini yansıtmaz.

** Semih Nargül, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Beşerî ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini 2016 yılında Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Fransızca) bölümünde gerçekleştirmiştir. 2019 yılında ise Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi bölümünde “Türk Diasporasında Siyasal Katılım ve Dernekler: Paris ve Strazburg Örneği” isimli çalışmasıyla yüksek lisansını tamamlamıştır. Doktora eğitimini Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Beşerî ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalında ve Sorbonne Üniversitesi Coğrafya Bölümünde ortak denetimli tez kapsamında yürütmektedir. Université de Paris 1 Panthéon – Sorbonne ve Strazburg Üniversitesinde öğrenim hareketliliklerinde bulunmuştur. Çeşitli uluslararası sempozyum ve konferanslarda göç ve diaspora konuları üzerine bildiriler sunmuştur. Araştırmalarını düzensiz göç, diaspora, ulus-ötesi kimlikler ve siyasi coğrafya gibi alanlarda yapmaktadır. İyi düzeyde İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

*** Yazıda kullanılan fotoğraflar yazara aittir.

Kaynak gösterme önerisi: Nargül, S. "Sınır Kentinde Göçmen Olmak". *GAR Blog*. Kasım 2023. <https://rb.gy/9rv5xh>